

RİSÂLE-İ SERTERÂŞ

Pamphlet Of Barbering

(Makale Geliş Tarihi: 19.11.2019/ Kabul Tarihi: 12.12.2019)

Hüsna KOTAN*

Öz

Uygurlara ait geleneksel meslekleri konu edinen çalışmalar Uygur Türkleri tarafından risale olarak adlandırılan eserlerde vücut bulmuştur. Sözlü gelenek ve kaynaklardan beslenen risale yazma geleneği Uygurların kültür ve edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır. Çiftçilik, tüccarlık, çobanlık, çömlekçilik, dericilik, aşçılık gibi çeşitli meslekler üzerine risale yazan Uygurlar, bu eserlerde mesleklerin ortaya çıkışını, mesleğin pirlarını, mesleği icra edenlerin uyması gereken kuralları ve icra sırasında okunması gereken ayet ve duaları dile getirmektedirler. On sekizinci on dokuzuncu yüzyıllarda yazılan, geleneksel meslekleri konu edinen ve günümüze kadar ulaşan bu kitaplar dünyada çeşitli kütüphane ve koleksiyonlarda muhafaza edilmektedir. Bu eserlerin yer aldığı kütüphanelerden biri de Almanya Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) *Doğu El Yazmaları Koleksiyonu'dur. Burada "Risâle-i Serterâş" adı ile kayıtlı Uygur Türkçesi özellikleri taşıyan bir meslek risalesi bulunmaktadır.

Bu çalışmada "Berberlik Risalesi" anlamına gelen "Risale-i Serterâş" adlı yazma eserin transkripsiyonu yapılarak Latin harflerine çevrilmiş ayrıca Uygur dili ile yazılan bu risalenin Türkiye Türkçesine de aktarımı yapılarak eserin barındırdığı yazım, ses ve şekil özellikleri metinden hareketle tespit edilmiş ve örnekler eşliğinde dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Risale, Uygur Türkçesi, Serterâş.

* Dr. Öğt. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, *Assist Prof. Dr. Atatürk University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature*, husna@ataun.edu.tr. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8391-6561>

Abstract

Studies on the traditional occupations of the Uighurs were embodied in the so-called pamphlets by the Uighur Turks. Oral tradition and tradition of writing pamphlets, which are fed by oral traditions and written sources, have an important place in Uighurs' culture and literature. Uighurs who write pamphlets on various professions such as farming, merchant, shepherd, potting, leather, cookery, express the emergence of professions, the rules of the profession, the rules to be obeyed by the practitioners and the verses and prayers to be read during the execution. Written in the eighteenth and nineteenth centuries, the subject of traditional professions and surviving to the present day, these books which deals with traditional professions are kept in various libraries and collections around the world. One of these libraries is the Eastern Manuscript Collection of the German State Library of Berlin (Staatsbibliothek zu Berlin). There is a vocational pamphlet with the characteristics of Uighur Turkish, registered under the name "Risāle-i Serterās" in this library.

In this study, "Risale-i Serteras" which means " Pamphlet of Barbering" has been transcribed and has been translated into Latin letters. This pamphlet written in Uyghur language has been also translated into Turkey Turkish and the spelling, sound and shape features of the work have been determined from the text and presented to the attention with examples.

Keywords: Pamhplet (Risale), Uighur Turkish, Sertras.

Giriş

Tarih içerisinde Türk milletinin dilinin ve kültürünün gelişmesinde çeşitli toplum ve kültürlerinin önemli rolü vardır. Bu toplumlardan biri de Uygurlardır. Uygur Türkleri Kuzeydoğu Asya'da Selenga nehrinin batısından, Yenisey nehrinin başına kadar uzanan sahayı yurt edinmiş, VI. yüzyılda Juan-Juanlarla savaşarak kendilerine küçük bir devlet kurmuş, 606 tarihinde kurulan Göktürk egemenliğine, 745'te Ötüken Uygur Devletini kurarak son vermişlerdir. 840 yılında Kırgızların saldırısı üzerine bu devletin son bulmasıyla Uygurlar kitleler halinde güneye ve batıya göç ederek yurtlarını terk etmişlerdir. Uygur Türklerinin bir kısmı Çinlilere bir kısmı ise Karluklara karışmış bir diğer kısmı ise Çin'in Kansu eyaletine yerleşmiştir. En büyük grup ise Tarım Havzası'na yerleşerek burada Hoço-Uygur Devletini kurmuştur. Bugün ise Uygur Türklerinin çoğu Çinlilerin Şin Jiang adını verdikleri Doğu Türkistan'da olmak üzere Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan topraklarında yaşamakta ve dil olarak Yeni Uygur Türkçesi olarak adlandırılan Türk lehçesini kullanmaktadırlar (Buran, Alkaya, 2007: s. 192).

Yeni Uygur Türkçesi tarihi gelişimi itibariyle Uygur, Karahanlı ve Çağatay Türkçesinin devamı niteliğindedir. 1930'lu yıllara kadar Çağatay Türkçesini yazı dili olarak kullanan (Buran, Alkaya, 2007: s. 193) Uygur Türkleri bu tarihten itibaren

Urumçi ağzını merkez kabul eden Kaşgâr, Kumul, Turfan, Aksu ve İli vilayetlerinin ağzlarıyla birlikte Uygur Türklerinin hemen hemen hepsinin dilini içine alan “merkez şive” ile edebî dili oluşturmuştur (Doğan, 2016: s. 24). Uygur ağzı; merkezî ağız grubu, Hoten ağız grubu ve Lopnor ağız grubu olmak üzere üç ana gruba ayrılmıştır (Emet, 2008: s. 66).

Uygurca çeşitli ağız grupları ve aynı ağız gruplarına bağlı ağızlar arasında fonetik, gramer ve kelime hazinesi açısından bazı farklar bulunmaktadır. Bu sebeple Türkologlar Uygur ağzlarının tasnifi üzerinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu fikirler sonucunda Kumul, Kâşgâr, Turfan ve Mekit ağzlarını Merkez ağız grubuna; Guma, Karikaş, Elçi, Lop ve Keriye ağzları Hoten ağız grubuna; Döñkotan, Kara, Miren ağzları ise Lopnor ağzına dâhil edilmiştir (Emet, 2008: s. 66).

Bu mahallî ağzların XIX. yüzyılda yazı dili haline gelmesiyle, XV. yüzyıl başlarından XIX. yüzyıl sonlarına kadar Müslüman olan tüm kuzey ve doğu Türklüğünün edebî dili olma hüviyetini taşıyan Çağatay Türkçesi, Türkçenin tarihi lehçeleri arasındaki yerini almıştır. Doğu Türkistan’da yaşayan Uygurlar XV. yüzyıl başlarından XIX. yüzyıl sonlarına kadar Çağatay yazı dilini kullanmışlar ve Çağatay Türkçesi ile divan, mesnevi, tezkire, risale gibi türlerde pek çok eser kaleme almışlardır (Öger, Kaşgari, 2016: s. 152). Uygurların kültür ve edebiyatında risalelerin önemli bir sahip olması nedeniyle bu eserlerin sayısı bir hayli fazladır.

Arapça bir sözcük olan risale *kitapçık* (TDK, 2005: 1658), *bilim ya da sanatlara ilgili küçük kitap; broşür, mektup, din, bilim, tasavvuf konularında yazılmış kitaplar* (Çağbayır, 2007: s. 3971); *bir saha, bir meslek ve onun tertibine, kaide ve kanunlarına ait kitapçık* (Uygur Tiliniñ İzahlık Luğati, 1999: s. 568) anlamlarına gelmektedir.

Uygurlar tarafından yazılan risalelerde genellikle meslekler konu edilmiştir. 13 cm uzunluğunda, 9 cm genişliğinde küçük bir kitap olan bu el yazmaları mesleklerin ortaya çıkışını, mesleğin pirlerin, mesleği icra edenlerin uyması gereken kuralları ve icra sırasında okunması gereken ayet ve duaları içermektedir (Tek, Çakmak vd., 2017: s. 1).

Çiftçilik, çömlükçilik, dericilik, açılılık, fırıncılık, ağaç oymacılığı, çobanlık, sepetçilik gibi çeşitli meslekler üzerine yazılan risaleler, kaleme alınan diğer eserlerde olduğu gibi misyoner, seyyah ve araştırmacılar tarafından toplanarak farklı ülkelere götürülmüştür. İsveç’teki Lund Üniversitesi Kütüphanesi, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Bilimi Enstitüsü Kütüphanesi, Fransız Bilimler Akademisi Kütüphanesi, Şincañ Uygur Özerk Bölgesi Eski Eserler İşhanesi ve İctimai Fenler Akademisi Kütüphanesi (Tek, Çakmak vd., 2017: s. 1) eserlerin bulunduğu farklı kütüphanelerdir. Bu kütüphanelerin yanı sıra Almanya’da Berlin Devlet Kütüphanesi’nde Kâşgar’da yazıldığı belirtilen bir meslek risalesi bulunmaktadır.

Eserin tanıtımı

Çalışmamıza konu olan risale *Risāle-i Serterāş* adı ile Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Doğu El Yazmaları Koleksiyonunda Ms. Or. Oct.

1652 numarada kayıtlıdır. Toplam 30 varak olan eserin baştan ilk 3 (1a-1b-2a) sondan 1 (30b) sayfası boştur. Risale metni eserin 2b sayfasında başlamakta, 23a sayfasında sona ermektedir. Eserin 23b sayfasından itibaren Arapça dua yer almakta, 28b sayfasında ise bu dua son bulmaktadır. Bu kısımdan sonra 30a sayfasına kadar çeşitli harfler ve çizgiler bulunan eserin 30b sayfası boştur.

Risale metninin olduğu kısımda her sayfada 5 satır bulunmaktadır. Risale okunaklı hareketli talik hat ile kaleme alınmıştır. Dışı sırt kısmından koyu yeşil ciltle kaplanan eserin istinsah tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, yazmanın 23a sayfasında risalenin Doğu Türk yazı dilinin etkin olduğu saha içinde kalan Kâşgar'da, Tohde Niyazi adlı biri tarafından kaleme alındığına dair bilgi verilmektedir.

Eserin adı

Metnin başında eserin ismi *Risāle-i Serterāş* olarak verilmiştir. Osmanlı Türkçesi Sözlüğünde *سرتراش*, *ser-tirāş* şeklinde geçen bu kelimenin Farsça kökenli bir sözcük olduğu ve *berber* anlamına geldiği belirtilmektedir. *Serterāş*, Farsça *baş*, *kafa* anlamına gelen “ser” (Parlatır, 2014: s. 1495) sözcüğü ile *vücutun herhangi bir yerinde bulunan kılları dibinden kesme*, *kazıma* anlamında kullanılan “Ar. terāşiden (kıl yolmak) > terāş / tirāş” (Çağbayır, 2007: s. 4810) kelimesinin birleşmesi ile oluşmuştur.

Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğünde bu kelime “setraş” şeklinde verilmiş ve kökeninin Farsça olduğu, kelimenin *berber* anlamına geldiği ifade edilmiştir (Necip, Kurban, 2013: s. 348).

Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğünde bu kelime “setraş” (Necip, Kurban, 2013: s. 348) şeklinde verilse de eserde *berber* anlamına gelen bu sözcük aslı biçimine uygun olarak yazılmıştır.

Eserin konusu

Risāle-i Serterāş'ta başlıklara ayrılmış herhangi bir bölüm bulunmamaktadır. Genel olarak berberlik, mesleğin üstatları ve icrasında uygulanması gereken hükümlerden bahseden eserin içeriği şöyledir:

Eser, 2b'de İslami geleneğe uygun olarak besmele ve selam ile başlamakta, Allah'a hamt Hazreti Muhammed'in soyu ve dostlarına selam ifadelerinden sonra 3a'da risalenin adı “*Risāle-i Serterāş*” olarak zikredilmekte ve Hazreti İmam Ca'fer-i sadık'ın rivayeti nakledilmektedir.

Eserin 3b ve 5a sayfalarında arasında risalenin faziletlerinden bahsedilerek gece gündüz okunması ve buradaki kuralların yerine getirilmesi halinde iki dünya saadetine ulaşılacağı; risaleye ihanet edilmesi veya pirlerin hor görüleme durumunda ise ne gibi cezaların verileceği belirtildikten sonra Hazreti İmam Ca'fer-i sadık'ın rivayeti yoluyla mesleğin öncüsüne geçiş yapılır.

Risalenin 5b-9a sayfaları arasında mesleğin ortaya çıkışı ve ilk kez neden icra edildiği anlatılır. Rivayete göre Allah u Teala'nın emir ve yasaklarına uymadığı için cennetten çıkarılan Hazreti Adem'in saçları çok uzamıştır. Allah u Teâlâ'nın emri ile Hazreti Cebrail onun saçlarını kesmiştir ve berberlik mesleği ilk defa bu şekilde icra edilmiştir. Hazreti Cebrail'den yüzyıllar sonra ise bu meslek Hazret-i Selmân-ı Fârisî'ye kalmıştır.

Eserin 9b-13a sayfaları arasında berberlik mesleğinin icrası, mesleğin öncüsü ve geçmiş üstatlar zikredilir.

Metnin 13b-19a sayfalarında ise mesleğin icrasında uygulanması gereken hükümlerden bahsedilir. Mesleğin icrasında uygulamalarda hangi ayet ve duaların okunması gerektiği dile getirilir.

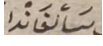

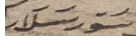
Risalenin 19b-23a sayfaları arasında mesleğin önemi tekrar vurgulanarak eseri kaleme alan kişiyi zikredilerek eserin nerede yazıldığı belirtilir

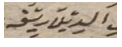
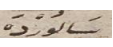
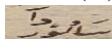
Eserin yazım ve dil özellikleri

A. Eserin yazım özellikleri

1. Hareke ile yazılan metinde ünlüleri göstermek için kelimelerde hem hareke hem de و، ی، ا harfleri kullanılmıştır.

“a” ünlüsü ön seste medli elif (ا) harfiyle, yazılmıştır: aldılar 6b/4, arқalarığa 7a/1, aygıl 10b/4.

“a” ünlüsü iç seste çoğunlukla elif (ا) harfiyle gösterilirken, bazı kelimelerde ise elif harfinin yazılmadığı ve “a” sesine yalnızca üstün harekesiyle (َ) işaret edilmektedir: salganda 13a/1, saçlarını 16a/1, sorsalar 18a/4.

“a” ünlüsü son seste medli elif (ا) ve güzel he (َ) harfleriyle yazılmıştır: aldıklarığa 6b/5, salurda 13b/1, salurda¹14a/5.

“e” ünlüsü iç seste hem elif (ا) harfiyle hem de üstün harekesi ile (َ) gösterilirken bu ünlü son seste ise çoğu zaman güzel he (َ) harfleriyle yapılmış yönelme hâli eki /+ge/ bazen elif (ا) ile gösterilmiştir: bərmədiler 6b/2, bilmes 11a/1, /+ge/ bazen elif (ا) ile gösterilmiştir: yerge 7a/3, risāleге 3b/1.

Ana ve Eski Türkçede ünlülerin sayısı konusunda iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden biri Radloff'a aittir. O, Ana Türkçe için yalnızca “e” (ön-geniş) sesini kabul etmiş ve bu ünlünün daha sonra farklı lehçelerde “i, e, ie” biçiminde geliştiğini veya “e” biçiminde korunduğunu öne sürmüştür. İkinci görüş ise Thomsen'e aittir. Thomsen, Orhun yazıtlarındaki “beş, yer, yeti” gibi sözcüklerin ilk hecesinde

¹ “Salurda” kelimesi metinde hem medli elif (ا) hem de güzel he (َ) harfleriyle yazılmıştır:

bulunan “ı, i” ünlü işaretinin bazen yazılıp bazen yazılmama durumunun “e-i” arasında dokuzuncu bir ünlüyü “è”yi gösteriyor olduğunu savunmuştur. Tartışmaya birçok Türkolog farklı görüşlerle katılmış, Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinde “è” sesinin olup olmadığı hususunda çeşitli araştırmalar yapılmıştır (Yılmaz Ceylan, 1991: s. 151-165).

Türkçenin tarihî lehçelerinden Çağatay Türkçesiyle yazılmış metinlerde kök hecede yer alan “ی” yazılışı genelleştiği için bu sesin ne olduğunun tartışmalı olduğunu kabul eden (Yılmaz Ceylan, 1991: s. 161) görüşler yanında Çağatay döneminin en önemli şairlerinden Nevâî’nin yazdığı *Muhâkemetü’l-Lugateyn* adlı eserde Arapça “y” (ی) harfinin Türkçe metinlerde üç ayrı ünlü sesi (é, i ve Farsça uzun î) karşıladığını (Kocaoğlu, 2003: s. 266-281) savunan görüşler de bulunmaktadır.

Karahanlı dönemi Türkçesinden Çağatayca’ya geçiş dönemi olan Harezmi Türkçesi’nde “è” durumunu değerlendiren Argunşah, Arap harflerinde “è” sesini gösterecek bir işaretin olmaması nedeniyle yazıcıların zor durumda kaldığını, Türkçe kelimelerin yazımında bu sesleri göstermek için farklı tutumlar sergilediklerini, yazıcıların bu sesin “e” tarafında mı yoksa “i” tarafında mı olduğu konusunda kesin bir karara varamadıklarını bu nedenle kimi zaman “i” ye daha yakın “y” ile kimi zamansa “e” ye daha yakın algılayarak “üstün” ve “elif” ile yazıklarını kararsız kaldıkları zaman ise herhangi bir işaret koymadıklarını belirtmektedir (Argunşah 2010: s. 47-60).

İncelediğimiz metinde “è” nin gösterimi ile ilgili herhangi bir özel işaret kullanılmamıştır. Bu nedenle dönemin diğer metinleri genel olarak göz önünde bulundurulurken çalışmamızda yazımdan ziyade ünlünün ses değeri esas alınmış “è” imlası hususunda “i” değil “è” tercih edilmiştir:

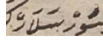
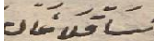
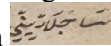
“è” sesi risalede ön seste elif+ye (ی) harfleriyle ve elif+üstün harekesiyle (ı) gösterilmiştir: irdi 8b/1. irtideler 19b/2. Orta seste ise üstün harekesi ile (ı), ye + esre harekesi ile (ی) gösterilmiştir: yègil, 5a/5, dèp 5a/5, dèdi 5b/2.

“ı ve i” sesleri ön seste elif (ı) veya üstün harekesiyle (ı), iç ve son seste ise ye +esre harekesi (ی) ile veya yalnızca esre harekesi (.) gösterilmiştir: ıncir 6b/3, çıktılar 7a/2, aygıl 18b/2, ıaldı 12a/3.

“o, ö, u ve ü” sesleri ön seste elif + vav + ötre harekesi ile (او), iç seste vav + ötre harekesi ile (و) ile gösterilmiştir: okusa 3b/2, üçün ki 16a/4.

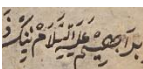
2. Eserde gerundium eki /-p/’nin be (ب) harfi ile yazıldığı görülmektedir: bètüp 3b/3, dèp 5a/5.

Eserde ünsüzlerin yazımında genel olarak tutarlılık sağlanmış olmakla birlikte bazı kelimelerde “ç” “ç” harfi yerine “c” “ç” foneminin kullanıldığı görülmektedir: “kèce” kelimesi “kèce” 3b/2 şeklinde, “neççe” ve “ğaça” 20b/4 kelimeleri “necce” ve “ğaca” olarak yazılmıştır.

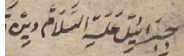

Risalede öğrenmek ve bilgi edinmek amacıyla soru yöneltmek anlamına gelen “sor-” fiili “صومق” (Parlatır, 2014: s. 1525) şeklinde yazılması gerekirken 17a/1 şeklinde “س” ile yazılmıştır. Gizlemek, görünmesini engellemek anlamındaki “sakla-” fiili “صقلا مق” (Parlatır, 2014: s. 1449) şeklinde yazılması gerekirken 4b/1 şeklinde “س” ile yazılmıştır. İnsan başındaki kıllar, baş tüyleri manasına gelen “saç” kelimesi “صاچ” (Parlatır, 2014: s. 1431) şeklinde yazılması gerekirken 8b/3 biçiminde “س” ve “ç” ile yazılmıştır.

Türkçe kelimelerde “t” ünsüzü hem ince hem de kalın sırada te (ت) ile gösterilmiştir: teğige 6b/5, arkalarığa **tuttılar** 7a/1.

Risalede Türkçe ince sıradan kelimelerde “g” ve “k” ünsüzleri kef (ك) harfiyle gösterilmiştir: yerge kömdiler 7a/3.

Metinde “ng” ünsüzü nun ve kef (ك) harfleriyle karşılanmıştır: hazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāmınng 10a/4.

3. Türk geleneğine uygun olarak bazı yapım ve çekim ekleri ayrı yazılmıştır:

 behiştiniñg 5a/5, libāsları 6a/2, cebrā’ il
'aleyhi’s-selāmdın 9a/1, tırnaqnı 18a/5.

B. Eserin dil özellikleri

1. Kelime içerisinde nitelik bakımından birbirine benzeyen ünlülerin birbirini takip etmesine ünlü uyumu denir. Bu uyum sayesinde kelime içerisinde ses uyumu oluşur ve meydana gelen ahenk dile estetiklik kazandırır (Çoşkun, 2008: s. 45).

Türkçede ünlü uyumları kalınlık-incelik uyumu (büyük ünlü uyumu) ve düzlük-yuvarlaklık uyumu (küçük ünlü uyumu) olmak üzere iki ana temel üzerinde şekillenir. Bunlardan biri kalınlık-incelik uyumu diğeri ise düzlük-yuvarlaklık uyumudur. **Risāle-i Serterās**’ ta görülen ünlü uyumları şöyledir:

Kalınlık-incelik uyumu: Bir kökün, bir ekin, kök ve eklerden yapılmış bir kelimenin vokallerinin kalınlık ve incelik bakımından birbirine uygun olmasıdır. Türkçede bir kelimedeki vokallerin hepsi ya kalın ya da ince olabilir (Ergin, 2002: s.70).

Bu kural Uygur edebi dili ve ağızlarında da genel Türkçede olduğu gibi eski dönemlerden beri Türkçe kelimelerde sağlam bir düzenle karşımıza çıkmaktadır (Emet, 2008: s.196).

İncelediğimiz metin kalınlık-incelik uyumu bakımından tetkik edildiğinde Türkçe kelimelerde kalınlık-incelik uyumunun sağlam olduğu görülmektedir: okuya almasa 3b/3, devletige 3b/4, sākılağan 4b/1, arķalarığa 7a/1, saçlarını 16a/1, ötüpdürler 20b/4, eşitgüciğe 22a/4.

Yabancı kökenli kelimelere getirilen Türkçe kökenli bazı yapım ve çekim eklerinin bazı kelimelerde kalınlık-incelik uyumuna aykırı olduğu gözlenmiştir: serterāşni 4a/1.

Düzlük-yuvarlaklık uyumu: Bir kelimedeki vokallerin düzlük yuvarlaklık bakımından birbirine uymasındır. Bu kural gereği düz ünlüleri düz, yuvarlak ünlüleri ise dar-yuvarlak veya düz-geniş ünlüler takip edebilir (Ercilasun, 2010: s. 85).

Düzlük-yuvarlaklık uyumu Türkçede kalınlık-incelik uyumu kadar sağlam değildir. Uygur Türkçesinde de bazı eklerin tek şekilli olması bu eklerle yapılmış kelimeleri dudak uyumunun dışında bırakmaktadır (Emet, 2008: s.198). Bu durum incelediğimiz metinde de bazı örneklerde tespit edilmiştir: ferāmüşlükđın 6a/1, arķalarığa tuttılar 7a/1, incir ündi 7a/5, toķıdılar 7b/4, tesbihni aytsun 14b/1, mundın 16b/5, teraş kıurda 18a/5, rūhıları hoşnūd bolurlar 19b/3.

2. Risāle-i Serterāş' ta ünlü incelmeleri, yuvarlaklaşması, düşmesi ve birleşmesi gibi vokallerle ilgili bazı ses olaylarının örnekleri görülmektedir. Çok az sayıda olan bu örnekler ve adı geçen ses olayları şöyledir: **Ünlü incelmeleri:** Kelime içinde kalın seslerin incelmeleri hadisesidir: **-ı > -i:** bınğ > minğ 20b/5, **ünlü yuvarlaklaşması:** Kelime içerisinde benzeşme yoluyla düz ünlülerin yuvarlaklaşması hadisesidir: **-ı > -o:** okı- > oku- 14a/3, **ünlü düşmesi:** Vurgusu az olan ve vurgusuz hale gelen ünlülerin düşmesidir (Çoşkun, 2008: s. 58): ayıt- > aytmak 15a/2, **ünlü birleşmesi :** Birincisi ünlü ile biten, ikincisi ünlü ile başlayan ve daima bir arada kullanılan kelimelerde yan yana gelen ünlülerin kaynaşarak tek ünlü haline gelmesi hadisesidir (Ercilasun, 2010: s. 95): anda+ok > andak > andağ 3a/3.

3. Ünsüz uyumu Türkçe kelimelerde yan yana gelen konsonantların seda bakımından birbirine uymasındır. Türkçe kelimelerde sedalı ve sedasız olarak karşılığı olan konsonantlardan ancak aynı cinsten olanlar yan yana bulunabilirler. Kelime içinde sedalı konsonantlar sedalılarla, sedasız konsonantlar sedasızlarla yan yana gelebilirler (Ergin, 2002: s. 76). **Risāle-i Serterāş'** ta uyuma giren ve uyum dışı kalan kelimeler bulunmaktadır. Örnekleri şöyledir: Uyuma giren örnekler şöyledir: birisini tuttılar 6b/5, kömdiler 7a/3, cebrā'il 'aleyhi's-selāmdın 9a/1, kimdin 11b/5, behiştke 20a/3, uyum dışı kalan örnekler ise şöyledir: dēpdür 4a/3, ayıtdılar 5a/2, ferāmüşlükđın 6a/1, behiştđin çıkdılar 7a/1-2, dēpdürler 9a/4, ötüpdürler 20b/4.

4. Risāle-i Serterāş' ta sedahlılaşma, akıcılaşma gibi ünsüz değişimleri ve ünsüz düşmesi örnekleri görülmektedir: Sedahlılaşma **t- > d-**: **te- > dè-** 22a/5, **-k > -ğ**: **andağ > andağ** 3a/3, akıcılaşma: **b- > m-**: **bundan > mundın** 16b/5, **bin > miñg** 20b/5, **ünsüz düşmesi**: Türkçede akıcılığı sağlamak amacıyla veya çeşitli sebeplerle bazı ünsüzler düşmektedir. Uygur edebi dil ve ağızlarında da genel Türkçede olduğu gibi bazı ünsüzlerin belli durumlarda eriyip yittiği ya da söyleniş zorluğundan dolayı doğrudan doğruya düştüğü görülür (Emet, 2008: s. 218). Metinlerde tespit edilen ünsüz düşmesi sebepleri ve örnekleri şöyledir: Söz içinde yer alan ön damak sesi “g” ve kelime içinde yer alan damak sesi “g”nın düştüğü görülür: **kèrgek > kèrek** 13a/2, **kök hecedeki, èrcevheri fiilindeki ve birle bağlacındaki “r” sesinin düştüğü** görülmektedir: **èrmes > èmes** 22a/2, **birle > bile** 19b/1.²

5. Türkçede kelime kök ve gövdelerine getirilen ekler ile yeni kelimeler oluşturulur. Kelime türetme için kullanılan dört ek türü vardır. Bu durum Türkçenin diğer lehçelerinde olduğu gibi Uygur Türkçesinde de aynıdır. Metinde tespit ettiğimiz yapımlar ekleri şöyledir: **İsimden isim yapan ekler**: /+e/ : **kèç+e** 3b/2, /+düz/ : **kün+düz** 3b/2, /+le/ : **bir+le** 15b/3, /+lıK/, /-luğ/ : **serterāş+lığ** 3a/2, **ferāmūş+luğ** 6a/1, **rūšenā+lığ** 11b/1, **müslümān+lığ** 11b/3, /+ün/ : **üç+ün** 15b/2. **Fiilden isim yapan ekler**: /-K/ : **kèr(g)e-k** 18b/1, **tırnā-ğ** 18a/5, /-ğak/ : **tar-ğak** 18b/5, /-ğucı/~ /-ğüci/ : **oqu-ğucı** ~ **èşit-ğüci** 22a/4, /-z/ : **sö-z** 22b/2. **Fiilden fiil yapan ekler**: /-t-/ : **ay-t-** 5a/2, /-r/ : **kö-r-** 20a/2.

6. Cümlede adlar ile adlar veya adlar ile fiiller arasında geçici ilişkiler kuran ekler, çekim ekleridir. Bunlar çokluk, iyelik, aitlik, soru ve hâl ekleridir (Korkmaz, 2001: s. 256). **Risāle-i Serterāş'** ta görülen isim çekim ekleri şöyledir:

Çokluk eki: Türk yazı dilinin tarihi gelişimi içerisinde değerlendirildiğinde Eski Türkçeden itibaren çokluk eki, yaygın ve işlek olarak /+IAr/ biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Uygur Türkçesinde de çokluk eki /+IAr/’dir. Metinde çokluk ekinin örnekleri şu şekildedir: **ādem ‘aleyhi’s-selāmniñg a’zā+lar+ıdın** 6a/3, **dıraht+lar** 6a/1, **hāzret-i ādemniñg mu‘cize+ler+i** 7b/1.

Hâl ekleri:

Ayrılma hâli: Ayrılma uzaklaşma bildiren bu ek **Risāle-i Serterāş'** ta /+dIn/ ile karşılanmıştır: **ādem ‘aleyhi’s-selāmniñg a’zāları+dın** **ğāyıp boldı** 6a/3, **behişt+din** çıktılar 7a/1.

Belirtme hâli: Eylemin etki alanında kalan unsurun, konuyu gösteren ismin aldığı hâldir (Daşdemir, 2015: s. 84). Bu hâli metinde /+I/ ve /+nI/ biçimbirimleri ile karşılanmıştır: **buğdāy+ı+n+ı** yèdiler 6a/1, **saçları+n+ı** aldılar 8b/3, **gendüm+ni** yemegil 5b/1, **tırnāk+nı** teraş kıldırda 18a/5.

² Uygurca yazılmış meslek risalelerinin genel ses özellikleri için bakınız. Serkan Çakmak, “Uygurca Yazılmış Meslek Risalelerinin Ses Özellikleri” *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 2017/10. ss. 81-103.

Benzerlik hâli: Eylemin tarz, ismin sıfat bakımından benzetildiği unsuru gösteren (Daşdemir, 2015: s. 72) bu hâl eki risalede /+døk/ ile karşılanmıştır: haķaret kılgan+**døk** bolğay 4b/3.

Berberlik hâli: Eylemin eyleyenle birlikte ortaklaşa yapıldığını gösteren hâl ekidir. Metinde /bile/ edatı ile karşılanmıştır: bu risâleni özi **bile** tutsa 19b/1.

Bulunma hâli: *Bulunma hâli, ad ve ad soylu sözcüklerin işaretli (/+.../) veya işaretli görevli dil öğeleri (ekler, edatlar, ek+ekler, ek+edatlar ve (+ø) ile birlikte kullanılarak cümlede işin, eylemin yapıldığı zamanı veya gerçekleştiği mekânı (yeri) bildirdikleri kategorinin adıdır (Alyılmaz, 2010: s. 107-123). Metinde bulunma hâlinde zamanda bulunma hâl örneği tespit edilmiştir. hażret-i İbrâhim ‘aleyhi’s-selâm-niñ zamâneleri+**de** 10a/4.*

İlgi hâli: Bir ismi ilgi anlamıyla başka bir isme veya yüklem fiiline bağlayan (Daşdemir, 2015: s. 79) bu hâl metinde /+GA/ ve /+nı/ ekleri ile karşılanmaktadır: ol kişi+**ge** tövbe lâzım bolur 4a/4, hażret-i şit ‘aleyhi’s-selâm+**ga** du ‘â kıldılar 8a/3, cebrâ‘il ‘aleyhi’s-selâm+**nı** üstâdım dödiler 16a/3.

Kaynak hâli: İsmi kaynağını neden yapıldığını belirten (Börekçi, 2007: s. 261) bu hâl *Risâle-i Serterâş*’ ta /+dIn/ ile karşılanmaktadır: biri+**din** goza ündi 7a/4, kim+**din** kaldı 11b/5, hażret-i cebrâ‘il ‘aleyhi’s-selâm+**din** kaldı 9a/1.

Miktar hâli: Üzerine geldiği isme yaklaşık ya da kesin bir miktar anlamı katan hâldir (Daşdemir, 2015: s. 84). Bu ekin metinde tespit edilen örnekleri şöyledir: /+ø/: miñg+**ø** 20b/5, âlte yüz atmış+**ø** âlte ustâd ötüpdürler 21a/2.

Niteleme hâli: İsimleri niteleme işlevleriyle ve geçici kavram ilişkisi kurarak bir nitelenene bağlayan hâl ekidir (Börekçi, 2007: s. 259). Metinde bu hâli /+ø/, /+nInğ/ biçimbirimler karşılamaktadır: kıyâmet+**ø** küni 4b/3, behişt+**niñg** ni ‘meti 5a/5, âdem ‘aleyhi’s-selâm+**niñg** a ‘zaları 6a/3.

Nitelenen hâli: İsmi, bir isim tamlamasında nitelenen / tamlanan durumunda olduğunu gösteren hâldir (Daşdemir, 2015: s. 86). Metinde bu hâli /+I/, /+si/ biçimbirimleri karşılamaktadır: [kendi] pir+**i**+ni ve üstâd+**i**+ni 16b/2, [anlardin] biri+**si**+ni 6b/5, dinniñ âyene+**si** 11a/5.

Sebep hâli: Eylemin hangi sebeple gerçekleştiğini gösteren bu hâl metinde /+dın/ biçimbirimi ile karşılanmaktadır: ferâmüşlük+**dın** buğdâyını yödiler 6a/1.

Yönelme hâli: Eylemin hangi yönde yapıldığını gösteren bu hâli metinde /+GA/ biçimbirimi karşılamaktadır: bir yèr+**ge** kömdiler 7a/3, arķaları+**ga** tuttılar 7a/1.

Varma hâli: Eylemin ulaşma noktasını gösteren hâldir. Bu hâl *Risâle-i Serterâş*’ ta /+ke/ ve /+ga/ biçimbirimleri karşılamaktadır: Selmân-ı fârisi+**ga** yètti dèpdürler 12a/5, behişt+**ke** kirgey 20a/4, maķsüdi+**ga** yètker 20a/5.

Vasıta hâli: Eylemin bir varlık aracılığıyla gerçekleştiğini gösteren hâldir. Bu hâlin metinde kullanımı şöyledir: *hudā-yı tebāreke ve te‘ālānıŋ emri birle* 15b/3.

7. Türkçenin cümle yapısında oldukça önemli bir yeri olan fiilimsiler *Risāle-i Serterās*’ta da bulunmaktadır. Bu ekler risalede Uygur Türkçesinin ses ve morfolojisine uygun şekilde kullanılmıştır. Metinde tespit edilen fiilimsiler ve örnekleri şöyledir: isim-fiil /-maḵ/: *sāç al-maḵ* 11b/2, *muy-i leb al-maḵ* ve *hatne kı-l-maḵ* 11b/3; sıfat-fiil /-ġan/, /-ken/: ‘amel kı-l-ġan 4a/1, üs-ken 8b/1; zarf-fiil /-a/: *oḵu-(y)a almasa* 3b/3, /-p/: *dè-p* 4a/3, /-Ip/: *risāle+ge bāk-ip* 3b/1, *bil-ip* 19a/5, /-up/: *oḵu-t-up* 19b/1, /ġan+da/: *kıyāmet küni bol-ġan+da* 20a/3.

8. Fiilleri olumsuz bir anlatıma sokabilmek için fiil kök veya gövdesine getirilen /-mA/ olumsuzluk eki getirilmektedir. Metinlerde de fiillerin olumsuz çekimi /-mA/ eki ile yapılmıştır. Şahıs eklerinden ise -emir kipi hariç- 3. teklik ve çokluk şahıs dışında diğer şahısların çekimi görülmemiştir:

9. Risāle-i Serterās’ta fiil çekim eklerinden kip ve zaman ekleri şöyledir:

Emir kipi: Uygur Türkçesinde her şahıs için ayrı bir emir eki vardır (Öztürk, 2015: s. 89). Metinde ise emir kipinin çekimi 2. teklik ve 3. şahıslarda görülmektedir: *behiştinŋ ni‘ metini yè-ø+ø+ġil* 5a/5, *cevāb ay-ø+ø+ġil* 8b/5, bu tesbihni *ayt-ø+sun* 14b/1, *pil-me-ø+sünler* 16b/5.

Gereklilik kipi: Metinde gereklilik kipi /-mak kerek/ biçimbirimleri ile karşılanmıştır: *āyet ni oḵu-maḵ kerek* 13a/2.

Şart kipi: Metinde şart kipinin /-sA/ eki ile 3. şahıslarda çekimlendiği görülmüştür: ‘amel kı-l-sa+ø 3b/1, özi bil-se+ø 3b/3, eger sor-sa+lar 17a/1, oḵutup eşit-se+ler 19b/2.

Geniş zaman: Metinde geniş zaman çekimi için /-ur/ ve /-ar/ biçimbirimleri kullanılmıştır. Bu zamanın çekimi 3. şahıslarda görülmektedir: *andaġ rivāyet kı-l-ur+lar* 1b/4, *hoşnūd bol-ur+lar* 19b/3, *şermende bol-ur+ø* 4b/4, *yüzi ħara ħop-ar+ø* 11a/4.

Görülen geçmiş zaman: Metinde görülen geçmiş zaman çekimi /-DI/ biçimbirimi ile 3. şahıslarda görülmektedir: *buġdāyını yè-di+ler* 6a/1, *ilticā kèl-di+ler* 6b/3, *behiştin çık-dı+lar* 7a/2, *ġāyıb bol-dı+ø* 6a/4, *yèmegil dè-di+ø* 5b/2.

Öğrenilen geçmiş zaman: Metinde görülen geçmiş zaman çekimi /-p dUr/ ~ /-üp dür/ biçimbirimleri ile 3. şahıslarda çekimlenmiştir: *ħabībullāh dè-p dür+ø* 4a/3, *yètti dè-p dür+ler* 9a/4, *neççe bir mürşid öt-üp dür+ler* 20b/4, *ustād öt-üp dür+ler* 21a/2.

Gelecek zaman: Metinde gelecek zaman çekimi /-GAy/ biçimbirimi ile 3. teklik şahısta çekimlenmiştir: *ħaġāret kıġandèk bol-ġay+ø* 4b/3, *behiştke kir-gey+ø* 20a/4.

Metin

Risāle-i Serterāş

[2b] Bismillahirrahmanirrahim ⁽²⁾ Elḥamdü lillāhi rabbil ‘alemin ⁽³⁾ vel ‘aķıbetü lil mütteķin veşşāvātü ⁽⁴⁾ vesselāmü ‘ala resūlihi Muḥammedin ve ālihi [3a] ve aşḫābihi ecma‘in risāle-i ⁽²⁾ serterāşlıķını ḥazreti imām ca‘fer-i şādık ve reh-nümā-yı ⁽³⁾ muvāfik andağ rivāyet ⁽⁴⁾ kılurlar kim her ustādi ki [3b] bu risālege bākıp ‘amel kılsa ⁽²⁾ kēçe kündüz okusa eger ⁽³⁾ okuya almasa bêtüp özi bilse ⁽⁴⁾ tutsa iki dünyā devletige ⁽⁵⁾ müşerref bolur her kişi bu risālege [4a] ‘amel kılgan kişini ihānet ⁽²⁾ kılsa dürrü lāzım bolur eger ⁽³⁾ çerā ki el-kesb ḥabıbullāh dēpdür ⁽⁴⁾ ol kişige tövbe lāzım bolur her kişi [4b] bu risāle sāklağan serterāşni ⁽²⁾ ḥār körse pirlerni ḥākāret ⁽³⁾ kılgandek bolğay rüzi kıyāmet ⁽⁴⁾ küni ol kişi şermende bolur ⁽⁵⁾ yüzi kara qopar ḥazreti imām ca‘fer-i [5a] şādık ve reh-nümā-yı ⁽²⁾ muvāfik rađıallāhu ‘ānhu ayıtdılar ⁽³⁾ ḥazret-i ādem ‘aleyhi’s-selāmni behişt ⁽⁴⁾ içinde ḥaķķ-ı subḥāne ve ta‘ālā ⁽⁵⁾ behiştning ni ‘metini yēgil dēp [5b] emir kıldılar velīķin gendümi ⁽²⁾ yēmegil dēdi ḥazret-i ādem ‘aleyhi’s-selām ⁽³⁾ neçend müddet ihtiyātını ⁽⁴⁾ kıldılar şeytān ‘aleyhil-lā‘ne ⁽⁵⁾ vesvese kıldı ḥazret-i ādem [6a] ferāmüşlükdin buğdāyını yēdiler ⁽²⁾ bihişt libāsları ḥazret-i ⁽³⁾ ādem ‘aleyhi’s-selāmning a‘zālarıdın ⁽⁴⁾ gāyib boldı setr-i ‘avretleri ⁽⁵⁾ bürehne qaldı ammā bir dirāht [6b] tegige bardılar dirāhtlar ‘avret-püş ⁽²⁾ bērmədiler el-kışşa yine ⁽³⁾ ilticā kēldiler incir başını ⁽⁴⁾ kıyıl kıldı andın bergeni aldılar ⁽⁵⁾ birisini aldılarığa birisini tuttular [7a] yine arķalarığa tuttular behiştin ⁽²⁾ çıkdılar andın soñ ⁽³⁾ ol bergeni bir yerge kömdiler ⁽⁴⁾ biridin goza ündi yine biridin ⁽⁵⁾ incir ündi goza ḥazret-i ādemning [7b] mu‘cizeleri turur muḥtaşar ⁽²⁾ suḥan oldur ki anı yif ⁽³⁾ kıldılar ḥazret-i Şīs ⁽⁴⁾ ‘aleyhi’s-selām böz tokıdılar ḥazret-i ⁽⁵⁾ ādem ‘aleyhi’s-selāmğa ‘avret-püş [8a] kıldılar ḥazret-i ādem ‘aleyhi’s-selām ⁽²⁾ ḥazret-i Şīs ‘aleyhi’s-selāmğa ⁽³⁾ du‘ā kıldılar pes ma‘lüm boldı ki ⁽⁴⁾ ḥazret-i ādem ‘aleyhi’s-selām vaķtuge ⁽⁵⁾ behiştin çıktılar saçları [8b] üsken èrdi ḥazret-i ⁽²⁾ cebrā‘il ‘aleyhi’s-selām kēlip ⁽³⁾ saçlarını aldılar eger sorsalar ⁽⁴⁾ kim serterāşlıķ kimdin qaldı ⁽⁵⁾ dēse cevāb ayğıl kim ḥazret-i [9a] cebrā‘il ‘aleyhi’s-selāmdın qaldı ⁽²⁾ andın batnān ba‘d-ķarnān ba‘d-ķarn ⁽³⁾ kēlip ḥazret-i Selmān-ı fārisiğa ⁽⁴⁾ yētti dēpdürler ḥazret-i ādem ⁽⁵⁾ ‘aleyhi’s-selāmning zamāneleride kim [9b] serterāşlıķ kıldı cevāb ⁽²⁾ ayğıl kim dēse ḥazret-i Semmāsī ⁽³⁾ serterāşlıķ kıldılar eger ⁽⁴⁾ sorsalar kim ḥazret-i Nūḥ ⁽⁵⁾ ‘aleyhi’s-selāmning zamāneleride [10a] kim serterāşlıķ kıldı cevāb ⁽²⁾ ayğıl kim ḥazret-i Şeyḥ Kemāli’d-din ⁽³⁾ kıldı eger sorsalar kim ḥazret-i ⁽⁴⁾ İbrāḥim ‘aleyhi’s-selāmning zamāneleride ⁽⁵⁾ kim èrdi cevāb ayğıl kim [10b] ḥazret-i Şeyḥ Celāle’d-din Ekberdi eger ⁽²⁾ sorsalar kim ḥazret-i şallāhu ‘āleyhi ⁽³⁾ vesellemining zamāneleride kim èrdi ⁽⁴⁾ cevāb ayğıl kim ḥazret-i Selmān-ı ⁽⁵⁾ fārisī èrdi her ustāyı [11a] serterāş bu pir-i kāmilleri bilmes ⁽²⁾ her nemerse kesbidin yēyedür ⁽³⁾ ḥarāmdur ferdāyı kıyāmet ⁽⁴⁾ küni yüzi kara qopar sebab ⁽⁵⁾ ol turur kim dinning āyenesi [11b] ya‘ni ruşenālığı bu kesbi turur ⁽²⁾ çerā ki saç almak ve muy-i leb ⁽³⁾ almak ve ḥatne

kılmak müslümānlık ⁽⁴⁾ erkānı turur eger sorsalar kim ⁽⁵⁾ lünġī salmağ kimdin ƙaldı [12a] cevāb ayġıl kim ƙazret-i ⁽²⁾ ƙoca Arşıkđın ƙaldı eger ⁽³⁾ sorsalar kim lünġī kimdin ƙaldı ⁽⁴⁾ cevāb ayġıl kim yeddān yed ƙazret-i ⁽⁵⁾ Selmān-ı fārisīġa yetti dēpdürler [12b] eger sorsalar kim üsterā ⁽²⁾ ve mağrāz ve mūy-i cin kimdin ⁽³⁾ ƙaldı cevāb ayġıl Bābā-yı ⁽⁴⁾ Ahengirān ƙazret-i Dāvud peyġāmbirdin ⁽⁵⁾ eger sorsalar ki [13a] lünġī salgānda ƙaysı āyet ni ⁽²⁾ oğumağ kerek cevāb ayġıl kim ⁽³⁾ لا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ demek kerek eger ⁽⁵⁾ sorsalar kim bāşıġa su [13b] salurda ƙaysı āyet ni ⁽²⁾ oğumağ kerek cevāb ayġıl kim ⁽³⁾ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَنْ دِينِ الْأَسْلَامِ وَلَئِنْ دِينِ الْأَسْلَامِ وَ لَئِنْ دِينِ الْأَسْلَامِ وَ لَئِنْ دِينِ الْأَسْلَامِ ⁽⁵⁾ eger sorsalar ki tiġni salurda [14b] bu tesbihni aytsun ⁽²⁾ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ tekbir aytmāğ kerek ⁽⁵⁾ kerek eger sorsalar kim [15b] āmmā serterāş hemme ādamġa ⁽²⁾ pir bolur ne üçün ki ƙudā-yı ⁽³⁾ tebāreke ve te‘ālānıġ emri birle ⁽³⁾ ƙazret-i cebrā‘il ‘aleyhi’s-selām ⁽⁴⁾ ƙazret-i ādem ‘aleyhi’s-selāmınıġ [16a] saçlarını aldılar ƙazret-i ⁽²⁾ ādem ‘aleyhi’s-selām ƙazret-i ⁽³⁾ cebrā‘il ‘aleyhi’s-selāmı üstādım dēdiler ⁽⁴⁾ ānıġ üçün ki serterāşını ⁽⁵⁾ ġaybet ƙılsa pirini üstādını [16b] ġaybet ƙılığāndek bolur ⁽²⁾ eger kişi pirini ve üstādını ⁽³⁾ ġaybet ƙılsa mürted-i din bolur ⁽⁴⁾ ya ‘ni kāfir bolur bu sözni sehl ⁽⁵⁾ pilmesünler mundın ƙıyās [17a] ƙılmağ kerek eger sorsalar kim ⁽²⁾ miğrāz salurda ƙaysı āyet ⁽³⁾ oğumağ kerek cevāb ayġıl kim ⁽²⁾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ [17b] demek kerek eger sorsalar kim mūy-ı ⁽³⁾ lebnı salurda ƙaysı āyet ni ⁽⁴⁾ oğumağ kerek cevāb ayġıl kim ⁽⁴⁾ إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زُلْزَالَهَا وَأُخْرِجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا [18a] demek kerek ⁽⁵⁾ eger sorsalar kim vağt-i ⁽⁵⁾ tırnāknı terāş ƙılurda ƙaysı [18b] āyet ni oğumağ kerek cevāb ⁽²⁾ ayġıl kim ⁽⁴⁾ اللَّهُ أَكْبَرُ يَاحُنَّانُ يَا مَنْنَانُ [18b] demek kerek eger sorsalar kim ⁽⁵⁾ sağālġa tarġāğ urġanda [19a] ƙaysı āyet ni oğumağ ⁽²⁾ kerek cevāb ayġıl kim Sūre-i ⁽³⁾ الْم تَشْرُخُ ni oğumağ ⁽⁴⁾ kerek her kim bu kesbini ⁽⁵⁾ bilip ƙılsa ve bu risāleni [19b] özi bile tutsa oğutup ⁽²⁾ eşitseler peyġāmbirler evliyālar ⁽³⁾ rūhıları ƙoşnūd bolurlar ⁽⁴⁾ inşā‘allāhu ta‘ālā ve yine olarge ⁽⁵⁾ ƙayda barsa rızkı ziyāde [20a] bolur şek ƙılmasun ve azāb ⁽²⁾ köz körmeyey ƙıyāmet küni ⁽³⁾ bolġanda bī-ħesāp behiştke ⁽⁴⁾ kirgey ve cem‘ī murād-ı mağşüdiġa ⁽⁵⁾ yetkey ammā ġāşiyeti köptür [20b] ve sevābı bī-ħesāb eger ⁽²⁾ sorsalar kim ƙazret-i ⁽³⁾ ādemdin ƙazret-i şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ⁽⁴⁾ ġaça neççe pīr-i mürşid ötüpdürler ⁽⁵⁾ cevāb ayġıl kim miġ [21a] alte yüz atmış alte ⁽²⁾ ustād ötüpdürler ⁽³⁾ hemmeleri pīr-i zeberdest ⁽⁴⁾ kāmīl-i mükemmel ērdiler ⁽⁵⁾ pīrān-ı şerī‘āt ve pīrān-ı şarīkāt [21b] ve pīrān-ı ġağīkat ⁽²⁾ ve pīrān-ı ma‘rifet ⁽³⁾ ve ustād-ı ‘ilm ve ustād-ı ⁽⁴⁾ kesb hemmesi ol alte yüz ⁽⁵⁾ atmışını du‘āda zikir ƙılsa [22a] bolur ġacet-i beyān ⁽²⁾ emes ammā köp ērdi muğtaşar ⁽³⁾ ƙıldım tā ki oğugucı ve ⁽⁴⁾ eşitgücige melāl bolmasun ⁽⁵⁾ dēp bed-bem her kim her nime [22b] dēse i‘tikād bozulmasun ⁽²⁾ ne üçün ki sözni ⁽³⁾ azı şirin nimetiġ ⁽⁴⁾ köfi yağşı dipdürler ⁽⁵⁾ vallahü'l ‘alem bis-sevāb [23a] يَا هَابُ يَا هَابُ يَا هَابُ ⁽²⁾ بِرَحْمَةِ أَوْ إِرْهَامِ الرَّحِيمِينَ be-ismi ⁽⁴⁾ nām-ı şerūf in kātīp toğte ⁽⁵⁾ Niyāzidür vilāyet-i Kāşkar.

Türkiye Türkçesine Aktarım

Berber Risalesi

[2b] Bismillahirrahmanirrahim. Elhamdü lillâhi rabbil ‘alemin vel ‘akıbetü lil müttekin veşşävâtü vesselâmü ‘ala resülihi Muhammedin ve âlihi [3a] ve ashâbihi ecma ‘in.³ Berberlik risalesi [hakkında] Hazreti İmam Ca‘fer-i sadık ve reh-nümâ-yı muvâfık şöyle rivayet ederler: Her usta ki [3b] bu risaleye göre hareket etse, gece gündüz okusa, eğer okuyamazsa yazıp kendi öğrense yerine getirirse hem dünya hem ahiret mutluluğuyla şereflenir. Herhangi bir kişi [4a] bu risaleye göre hareket edene ihanet etse [ona] kırbaç [vurmak] gerekir. Şöyle ki Allah çalışanı sever demiştir. O kişiye tövbe lazım olur. Her kim [4b] berberi koruyan bu risaleyi hor görse [onun] pirlere hakaret etmiş gibi olacak, kıyamet günü o kişi mahcup duruma düşer, utanır. Hazreti İmam Ca‘fer-i sadık ve reh-nümâ-yı muvâfık [5a] *r.a.* aktardılar: Her türlü kusur ve eksiklikten uzak olan yüce Allah cennet içindeki Hazreti Âdem *a.s.*’a “Cennetin nime-tini ye.” diye [5b] emretti. Fakat “buğdayı yeme” dedi. Hazreti Âdem *a.s.* bir süre [buğdayı yemekten] sakındı. Şeytan aleyhil-lâne [onu] yanılttı. Hazreti Âdem [6a] [bu emri] unuttuğu için buğdayı yediler. Cennet giysileri Hazreti Âdem *a.s.*’in vücudundan kayboldu, avret yerleri çıplak kaldı. Bir ağaç [6b] altına ulaştılar. Fakat ağaçlar örtü-necek bir şey vermediler. Sözüün özü yine sığınacak bir yere geldiler. İncir başını eğdi, ondan yaprak aldılar. Birisini önlerine tuttular, birisini [7a] yine arkalarına tuttular, cennetten çıktılar. Ondan sonra o yaprağı bir yere gömdüler. Birinden koza çıktı yine birinden incir çıktı. Koza Hazreti Âdem’in [7b] mucizesidir. Sözüün özü şudur ki onu ip yaptılar. Hazreti Şis *a.s.* bez dokudular, Hazreti Âdem *a.s.*’a örtünecek bir şey yaptılar. [8a] Hazreti Âdem *a.s.*, Hazreti Şis *a.s.*’a dua etti. Hazreti Âdem *a.s.* şu vakitte cen-netten çıktığında saçları [8b] uzamış idi. Hazreti Cebrail *a.s.* gelip saçlarını kesti. Eğer “Berberlik kimden kaldı?” diye sorsalar [9a] “Hazreti Cebrail *a.s.*’dan kaldı” diye ce-vap ver. “Ondan yüzyıllar sonra Hazreti Selmân-ı Fârisî’ye ulaştı.” demişlerdir. “Haz-reti Âdem *a.s.* zamanında kim [9b] berberlik yaptı?” diye sorsalar “Hazreti Semmâsî berberlik yaptı.” diye cevap ver. Eğer “Hazreti Nuh *a.s.* zamanında kim [10a] berberlik yaptı?” diye sorsalar “Hazreti Şeyh Kemâlid-din berberlik yaptı.” diye cevap ver. Eğer “Hazreti İbrahim *a.s.* zamanında kim idi?” diye sorsalar [10b] “Hazreti Şeyh Celâled-din Ekber idi.” diye cevap ver. Eğer “Hazreti peygamber *s.a.v.* zamanında kim idi?” diye sorsalar “Hazreti Selmân-ı Fârisî” diye cevap ver. Her berber ustası [11a] [ber-berliğin] yüce pirlere bilmez[se] [onun] bu kazançtan yemesi haramdır. Kıyamet günü utanır. Sebep şudur ki dinin aynası [11b] yani parlaklığı bu kazançtır. Şöyle ki:

³ Bağışlayan ve esirgeyen Allah’ın adıyla. Âlemlerin Rabbine hamdolsun. Salât ve selam; iyi sonuca ulaşmış takva sahipleri Hazreti Muhammed ve onun soyu ve tüm dostları üzerine olsun.

saç kesmek, bıyık kesmek, sünnet etmek Müslümanlığın temelidir. Eğer “lünği⁴ sarmak kimden kaldı?” diye sorsalar [12a] “Hazreti Hoca Arşık’tan kaldı.” diye cevap ver. Eğer “lünği kimden kaldı?” diye sorsalar “elden ele Hazreti Selmân-ı Fārişu’ye ulaştı demişlerdir.” diye cevap ver. [12b] Eğer “ustura, makas ve cımbız kimden kaldı?” diye sorsalar “Babayı Ahengiran Hazreti Davud peygamberden [kaldı].” diye cevap ver. Eğer [13a] “lünği sarıldığında hangi duayı okumak gerekir?” diye sorsalar “*Lā havle ve lā kuvvete illā billāhil aliyyil azīm*⁵ demek gerek” diye cevap ver. Eğer “başa su vurulduğunda [13b] hangi ayeti okumak gerek?” diye sorsalar “*ve in yekādullezīne keferū le yuzlikūneke bi ebsārihim lemmā semiūz zikra ve yekūlūne innehu*⁶” diye cevap ver. [14a] Eğer “ustura biletiğinde hangi ayeti okumak gerek?” diye sorsalar “*Lā yemessuhū illel mutahherūn (mutahherūne)*⁷” diye cevap ver. Eğer “bıçağı kullandığında [ne okumak gerek]?” [diye] sorsalar [14b] “*Allāhümme sebbit akdāmenā alā dinil islām*” tesbihi söylesin. Fakat önce okumak sünnettir. Eğer “Bıçak kullandığında önce [15a] ne [okumak gerek]?” der[se] “*Allāhu ekber Allāhu ekber, Lā ilāhe illallāhu vallāhu ekber. Allāhu ekber ve lillāhi ’l-hamd*” diye tekbir söylemek gerek” diye cevap ver. Eğer [15b] “Berber neden bütün insanlara pir olur?” diye sorsalar, çünkü yüce Allah’ın emri ile Hazreti Cebrail *a.s.*, Hazreti Âdem *a.s.*’ın [16a] saçlarını kesti. Hazreti Âdem *a.s.*, Hazreti Cebrail *a.s.*’a üstadım dedi. Bundan dolayı [kim] berberi kötülese pirini üstadını [16b] kötümüş gibi olur. Pirini üstadını kötileyen dinden çıkar. Yani kafir olur. Bu sözü basit sanmasınlar. Bunu muhakeme [17a] etmeli. Eğer “Makas kullandığında hangi ayeti okumak gerek” diye sorsalar “*Kālū yā veylenā men be’asenā min merkadinā hāzā mā ve’ade-rrahmānu vesadeka-l murselūn(e)*⁸” demeli. [17b] Eğer “Bıyık keserken hangi ayeti okumak gerek?” diye sorsalar “*Bismillāhirrahmānirrahīm* [18a] *İzā zulziletil ardu zilzālehā. Ve ahracetil ardu eskālehā*⁹” demeli. Eğer “Tırnak keserken [18b] hangi ayeti okumak gerek?” diye sorsalar “*Allāhu ekber yā hennān yā mennān*” demek gerek” diye cevap ver. Eğer “Sakal taranırken [19a] hangi ayeti okumak gerek?” diye sorsalar “*Sure-i elem neşrah* okumak gerek” diye cevap ver. Her kim bu kazancı bilip yerine getirirse ve bu risaleyi [19b] yanında bulundursa okutup dinleseler, peygamberlerin evliyaların ruhları hoşnut olur. *inşā’ allāhu ta’ālā* ve yine onların rızıkı fazla olur. [20a] Şüphe etmesin ve azap görmeyecek kıyamet günü olduğunda hesapsız [olarak] cennete girecek ve bütün istek ve

⁴ Far. lungī > lünği başlıca Afganlar tarafından türban ya da bele bağlanan fular olarak kullanılan bir çeşit eşarp. Robert Barkley Shaw, *Kâşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 183.

⁵ Güç ve kuvvet, sadece yüce ve büyük olan Allah’ın yardımıyla elde edilir. Manasında bir dua cümlesidir. Bir kişi bu cümleyi söylediği anda “Allah’ım! Senin yardımın olmadan ben hiçbir şey başaramam. Ve senden başka dayanacak hiçbir şeyim yok” itirafında bulunmaktadır.

⁶ Kalem 69/1. Şüphesiz inkâr edenler Zikr’i (Kur’an’ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için,) “Hiç şüphe yok o bir delidir” diyorlar.

⁷ Vakıa 59/79. Ona ancak tertemiz olanlar (melekler) dokunabilir.

⁸ Yasin 36/52. (İşte o zaman:) Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim kaldırdı? Bu, Rahman’ın vadettiğidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler! derler.

⁹ Zilzal 99/1-2. Yer, sarsıldıkça sarsıldığı zaman; ve yer, bütün ağırlıklarını çıkardığı zaman.

amaçlarına ulaşacak. Şöyle ki etkisi çoktur. [20b] ve sevabı hesapsızdır. Eğer “Hazreti Âdem *a.s.* ’dan Hazreti peygamber *s.a.v* ’e kadar kaç usta pir geçmiştir?” diye sorsalar “Bin [21a] atı yüz almış altı üstat geçmiştir.” diye cevap ver. [Onların] hepsi el üstünde tutulan, yüce, mükemmel pir idiler. Hepsî şeriat önderleri ve tarikat önderleri [21b] hakikat önderleri ve marifet önderleri ve ilim üstatları ve kazançta iyi olanlardır. O altı yüz atmış için dua etse onları ansa [22a] isteği gerçek olur. Uzundu fakat okuyan ve işiten bıkmazın diye kısalttım. Kötü sesli herhangi biri dahi bir şey dese [22b] inanç bozulmasın çünkü “Sözün azı şirin, nimetin çoğu güzeldir.” derler. *Vallahü’l ‘alem bis-sevâb* [23a] *yâ vehhâp yâ vehhâp bîrahmetike yâ erhamer’rahîmîn* [bu dua] Kâşgar ili, yüce isimli katip Tohte Niyazi adınadır.

Sonuç

Anadolu’da Ahilik kurumu bünyesinde milli şuuru uyandırmak, birlik ve beraberliği korumak amacıyla telif edilen fütüvvet-name adlı eserlerle benzeşen risaleler Uygurların kültür ve edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır.

Dünyanın çeşitli kütüphanelerinde Doğu Türk yazı dili ile kaleme alınmış çok sayıda risale bulunmaktadır. Bunlardan biri de Almanya Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Doğu El Yazmaları Koleksiyonunda bulunan “Risâle-i Serterâş” adlı eserdir.

Berberlik mesleğinin geçmişini, pirlarını ve üstatlarını, adap ve erkanını anlatan bu eser yazım, ses ve şekil özelliklerinden anlaşıldığı itibarıyla XVIII-XIX. yüzyıllarda Doğu Türkçesinin klasik sonrası devrinde yazılmıştır.

Bünyesinde Arapça ve Farsça kökenli birçok kelime, ayet, hadis ve dualar barındıran “Risâle-i Serterâş” da arkaik unsurlar, Batı Türkçesine (Oğuzca) mahsus özelliklere tesadüf edilmektedir: *tè- > dè-* gibi.

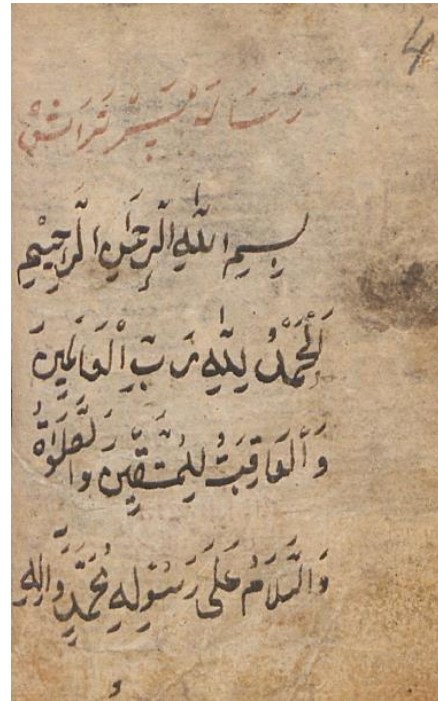
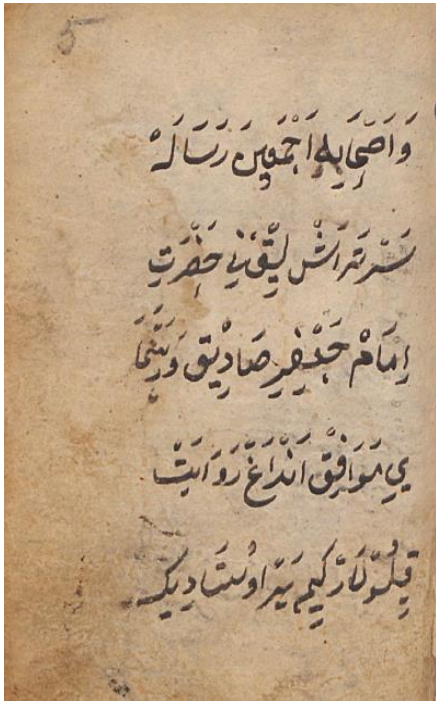
Harekeli bir metin olan “Risâle-i Serterâş”ın son sayfasında eserin Kâşgar’da yazıldığı dile getirilmektedir. Eserdeki birtakım leksik, ses ve şekil özellikleri de metin Doğu Türkistan ağızları ile yazıldığını göstermektedir.

Dil Bilgisiyle İlgili İşaret ve Kısaltmalar

- ° : ø, a, e, ı, i, u, ü
- ø, Ø : işaretsiz biçim birim (sıfır morfem)
- + : isim soylu (statique) öge
- : fiil soylu (dynamique) öge
- > : *x > y*: “y”, “x”ten doğmuştur.
- / : ve, veya
- ~ : *x~y*: “x” veya “y”, her ikisi de geçerlidir.

- A : a, e.
G : g, ğ, ğ.
İ : i, i.
K : k, k.
U : u, ü.

Tıpkıbasım

۷
 کما عمل قیلغان کئی اہانت
 قیل دؤره لازم بولور انک
 جلالہ اللہ
 حبیب اللہ و سب
 اول کئی کاتوبہ لازم بولور انک

۶
 بوز سالہ کا با قبیل عمل قیل
 کئی کونڈوز او قوسیه اکراد
 قویا المکتبت اوزر بیل
 توشه ایکی دنیا دولتی کا
 مشرف بولور هر کئی بوز
 کا

۹
 جعفر صادق و رسنهای
 موفق رضی اللہ عنہ ایدر یار
 حضرت آدم علیه السلام یا سید
 صاحبہ حقیقہ کانه و تعالی
 بمنت نیک کئی یا نیکیل و سب

۸
 بوز سالہ ساقلان سرتراش
 زینهار کورسه بیل لارنا حقیقارت
 یلغاندل بولغای روز قیامت
 کونیا اول کئی ششمندہ بولور
 یوزی قرا قوپار حضرت امام
 جعفر

11
 قرآنوش توفیقین بغدادی بیلاز
 بهشت لباس لاری حضرت
 آدم علیه السلام بیک اعضا لاری
 غایب بولدر سبب عورت
 لاری برینه قالدی اما در

10
 امر قلدی اولیین کندی
 یما لیل دیدی حضرت آدم علیه
 السلام بکند مدت اجتیا طیبی
 قلدی لاری شیطان علیه اللعنه
 وسوس قلدی حضرت آدم
 قرآنوش

13
 این ارقه لاریغی توستی لاری بهشت
 دین چققلار اندین بوند
 اول برکینا بریز که کومدی لاری
 برینین عوز او ندرینه برین
 انجراوندی عوز حضرت آدم

12
 تک کابار دیلاز درخت لاری عورت
 پوش بر ما دیلاز القصه
 انجا کلدی لاری انجرا باین
 قوم قلدی اندین تبر که بالی
 برینی الیدی لاری برینی توستی

15
 قَلْبِي لِيَا حَضْرَتِ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 حَضْرَتِ ثَيْبِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَدَعَا
 قَلْبِي لِيَا رَبِّهِ مَقْلُومِ لِيَا رَبِّهِ
 حَضْرَتِ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَفِيهِ
 بِرَبِّهِ دِينِ جَقِيئِلَ رَسَا

14
 نِيَا مَجْزَلَا رُشُورِ مَحْضَرِ
 سَمْعِ أَوْلَادِ كِيَا نِيَا نِيَا
 قَلْبِي لِيَا حَضْرَتِ ثَيْبِ
 عَلَيْهِ السَّلَامُ بِيَا رُشُورِ حَضْرَتِ
 آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَعَوْرَتِ بِيَا
 قَلْبِي

17
 جِيَا نِيَا عَدِي السَّلَامُ دِينِ قَالِي
 أَنْدِينِ بَطْنَا بَعْدَ قَرْنَا بَعْدَ قَرْنَا
 كَلْبِي حَضْرَتِ سَلْمَانَ فَارِسِي
 يَتِي دِينِ دُورِ لِيَا حَضْرَتِ آدَمَ
 عَلَيْهِ السَّلَامُ نِيَا دِمَانَةَ لِيَا نِيَا كَلْبِي

16
 أَوْ سَكَانِ أَيْرُورِ حَضْرَتِ
 جِيَا نِيَا عَلَيْهِ السَّلَامُ كَلْبِي
 سَا جَلَا نِيَا نِيَا لِيَا رُشُورِ
 لِيَا كَلْبِي نِيَا نِيَا نِيَا نِيَا
 دِينِ جَوَابِ نِيَا نِيَا حَضْرَتِ
 جِيَا نِيَا

17
 کیم ستراشیق قیلدیر جواب
 ایغل کیم حضرت شیخ کمال الدین
 قیلدیرن کورسورسه لار کیم حضرت
 ابراهیم علی السلام نینک زمانه
 لارید کیم ایرد جواب ایغل کیم

18
 ستراشیق قیلدیرن جواب
 ایغل کیم دیمه حضرت شیخ
 ستراشیق قیلدیرن لار ک
 سورسه لار کیم حضرت نوح
 علیه السلام نینک زمانه لارید
 کیم

21
 ستراشیق بو پر کایمل لار نینک
 کیم کسبیدین بیروز
 حرام دور فر دایمی قیامت
 کونی یوزی قرا قویار سببت
 اول شروز کیم دین نینک آیدر

20
 حضرت شیخ جمال الدین ایردن ک
 سورسه لار کیم حضرت علی علیه
 وسلم نینک زمانه لارید کیم ایرد
 جواب ایغل کیم حضرت سلمان
 فارس ایردی هر اوستای
 ستر

23
 بِسْمِ رُوْنَسَائِيْنِي بُوَكَيْبِ تُوْرُو
 جَرَاكِ سَاغِ الْمَاقِ وَوَمُوْرِيْنِي
 الْمَاقِ وَخَتْمِ قِيْمَا قَسْمِ الْمَاقِ
 اَنْ كَانِي تُوْرُو الْكُرْسُوْر سَلَا رِيْمِ
 نُوْنِي سَاغِ قِيْمِ الْمَاقِ قَالِدِي
 جَوَابِ
 جَوَابِ الْغِيْلِ كِيْمِ يَدِيْ حَضْرَتِ
 سَلَامِ فَارِسِيْ يَتِيْ دِيْبِ

22
 لُوْنِي سَاغِ نَدَا قِيْ اَيْتِ
 اَوْ قَوْمَا كُرْ جَوَابِ الْغِيْلِ كِيْمِ
 لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ
 الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ دِيْمِ كُرْ الْكُرْ
 سُوْر سَلَا رِيْمِ بِاشُوْر سُوْرُو

25
 اَلْكُرْسُوْر سَلَا رِيْمِ اَوْ سُوْرُو
 وَمُقْرَاضِ وَوَمُوْرِيْ جِيْمِ كِيْمِ
 قَالِدِيْ جَوَابِ الْغِيْلِ كِيْمِ بَابَايِ
 اَيْشِكْرَاَنْ حَضْرَتِ دَاوُدِ پِيْنَا
 دِيْنِ قَالِدِيْ الْكُرْسُوْر سَلَا رِيْمِ
 لُوْنِي

24
 لُوْنِي سَاغِ نَدَا قِيْ اَيْتِ
 اَوْ قَوْمَا كُرْ جَوَابِ الْغِيْلِ كِيْمِ
 لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ
 الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ دِيْمِ كُرْ الْكُرْ
 سُوْر سَلَا رِيْمِ بِاشُوْر سُوْرُو

27

فِيمَا كَرَّمَكَ الْكُرْسِيُّ سَلَامًا رَحِيمًا
 أَوْ هَاتِرَةً قَائِمًا رَارَةً قَيْسِيَّةً
 زِيَاةً وَتَوَاقُفًا كَرَّمَكَ جَوَابَ الْبَيْتِ
 لَيْسَ إِلَهًا إِلَّا الْمَطْمَهِرُونَ
 الْكُرْسِيُّ سَلَامًا رَحِيمًا تَبِيحًا سَالُورًا

26

سَالُورَةً قَيْسِيَّةً أَيْتِي أَوْ
 تَوَاقُفًا كَرَّمَكَ جَوَابَ الْبَيْتِ
 وَأَيْنَ لِيكَادِ الَّذِينَ كَفَرُوا
 لِيَذَّ لِقَاؤُكَ بِأَبْصَارِهِمْ
 مِمَّا سَمِعُوا لِيَذَّ كَرَّمَكَ وَيَقُولُونَ
 إِنَّهُ

29

رَحِيمًا دِيرَ جَوَابَ الْبَيْتِ
 تَبِيحًا أَيْتِي كَرَّمَكَ اللَّهُ الْكَبِيرُ
 اللَّهُ الْكَبِيرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
 الْكَبِيرُ اللَّهُ الْكَبِيرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ
 كَرَّمَكَ الْكُرْسِيُّ سَلَامًا رَحِيمًا

28

بُوتَيْبِيَّةً أَيْتِي بِنُورِ الْكُرْسِيِّ
 شَبَّتَ أَقْدَامَنَا عَلَى دِينِ
 الْإِسْلَامِ وَبِئْسَ أَوْلِيَاءُ
 سَالُورَةً قَيْسِيَّةً تَبِيحًا سَالُورًا
 سَلَامًا رَحِيمًا أَيْتِي كَرَّمَكَ
 الْكُرْسِيُّ سَلَامًا رَحِيمًا

31
 سَاجِدًا لِرَبِّي الذِّكْرَ حَفَرْتِ
 أَدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَفَرْتِ جِبْرَائِيلَ
 عَلَيْهِ السَّلَامُ وَأُوَسْتَايِمَ دِينِ اللَّهِ
 أَنْتِ وَأُجْوَيْدَةَ سَرَرْتِ
 فِي خَبْتِ قَلْبِكَ بِرَبِّي أَوْ
 سَادِي

30
 أَمَا سَرَرْتِ أَسْرَافِي أَدَمَ
 بِرَبِّي وَأُجْوَيْدَةَ خُدَايَا
 تَبَارَكَ وَتَعَالَى نِيكَ سَرَرْتِ
 حَفَرْتِ جِبْرَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 حَفَرْتِ أَدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ نِيكَ
 سَاجِدًا

33
 قَلْبًا لِرَبِّي أَدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 مِقْرَاضَ سَأَلُوهُ وَأَقْبِي بَيْتِ
 أَوْ قَوْمًا لِرَبِّي حَوَابِ الْبَيْتِ
 قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَدَّلَنَا
 مِنْ مَرْتَدٍ نَاهِيًا مَا وَعَدَ

32
 خَبْتِ قَلْبًا نِيكَ بَلُوهُ
 أَلَمْ تَكُنْ بِرَبِّي وَأُوسْتَايِمَ
 غَيْبِ قَلْبِكَ مَرْتَدٍ دِينِ بَلُوهُ
 يَنْعِي كَافِرٍ بَلُوهُ بَلُوهُ
 بِسَمَلِ
 بِسَمَلِ بَلُوهُ مَرْتَدٍ قِيَّاسِ
 قَلْبًا

35
 إِذَا ذُكِرَتِ الْأَرْضُ ذَلَّتْ
 لَهَا وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ
 أَشْقَاهَا وَيَجْمَعُ كَلِمَكَ
 الْكُرْسِيُّ سَلَامٌ كَيْفَ وَقَتِي
 تَرَاقِي تَرَاقِي قِيلُوا قَيْمِي

34
 الرَّحْمَنُ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلُونَ
 وَيَجْمَعُ كَلِمَةَ الْكُرْسِيِّ كَيْفَ مَوْجٍ
 لَبَّ فِي الْوَرْدِ قَيْمِي آيَتِي فِي
 أَوْ قَوْمًا كَرَّمَ جَبُوتَ الْغَيْلِ كَيْفَ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 إِذَا ذَلَّتْ

37
 قَيْمِي آيَتِي فِي أَوْ قَوْمًا
 كَرَّمَ جَبُوتَ الْغَيْلِ كَيْفَ مَوْجٍ
 اللَّهُ يَشْرَحُ فِي أَوْ قَوْمًا
 كَرَّمَ كَرَّمَ كَرَّمَ كَرَّمَ كَرَّمَ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

36
 آيَتِي فِي أَوْ قَوْمًا كَرَّمَ جَبُوتَ
 الْغَيْلِ كَيْفَ مَوْجٍ
 حَتَّى يَأْتِيَ
 وَيَجْمَعُ كَلِمَةَ الْكُرْسِيِّ كَيْفَ
 سَقَالَ تَرَاقِي أَوْ رَغَاذًا

39
 بُولُور سَرَقِيلِي حَسْبُونِ وَعَدَانِ
 كُوز كُور مَكَانِ قِيَامَتِ كُونِ
 بُولُور نَدَا سِجْبَاتِ مَهْمَتِ
 كِر كَايِ وَجَمِيعِ مَرَادِ مَقْصُودِ
 يَتَكَمَلُ اَمَّا خَا صِيَّتِي كُوز كُور

38
 اَوْزِي بِيكْتِه تُوْتِيَه اَوْ قُوْتِي
 اَشْتِيَه لَار بِيكْتِه لَار اَوْلِيَا لَار
 رُوْحِي لَار خُو شَنُو دُ بُولُور لَار
 اِنْتَا دَاللَا تَعَالِي وَبِسْمِ اَوْلِيَا
 قَائِدَه بَار سَار زِيه دِيَادَه
 بُولُور

41
 اَللّٰهُمَّ اِنْتَا تَعَالِي
 اَوْ سَاد اَوْ تُو بُولُور لَار
 اَمَّا لَار بِيكْتِه بِيكْتِه مَهْمَتِ
 كَامِل مَكْمَل اَبِر دِي لَار پَر
 شِيْرِيَّتِ وَبِسْمِ اَوْلِيَا لَار
 اَللّٰهُمَّ

40
 وَتُو اَبِي بِيكْتِه حَسْبَاتِ اَكْر
 سُوْر سَلَامِي كِيْم حَضْرَتِ
 اَوْ مَدِيْنَه حَضْرَتِ صَلَّى اَللّٰهُ
 عَلَيْهِمْ وَآلِهِمْ
 بَعْدِ رَجْمِ بِيكْتِه شِيْرِيَّتِ اَوْ قُوْتِي
 لَار جَوَابِ اَبِيغَلِ كِيْم مَكْمَل
 اَللّٰهُمَّ

43
 بولور حاجت بیان
 ایس امانت ایردیا مختصر
 قیلیم تا که او قوغون
 داشت کوجر کاملان بولما
 سوزنیزیم بیزیم هر نیمه

42
 و پیران حقیقت
 و پیران معرفت
 و اوستاد علم و اوستاد
 کسب بیستی اول التریوز
 آتمش نه دعا و ذکر قیله
 بولور

45
 یاویاب یاویاب
 هر حتک یاار جسم
 المراد کیمین باپیم
 نام شریف این کاتب توختم
 نیازر دودلایت کاشفر

44
 دینا اعتقاد بودو
 انکاسپونه او جویک سوز
 نه ازی شیرین نعت
 پنک کویچ بیخ دیب
 دور لازوالند اقلیم بالقوا
 یاویاب

Kaynakça

- Alper, Serap. (2017). “Aşçılık Risalesi (Risale-i Aş-fezlik)”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 6/4. 2027-2066.
- Alyılmaz, Semra. (2010). “Türkiye Türkçesinde Bulunma Hâli Kategorisi” *Dil Araştırmaları*, (107-123), S. 7, Güz.
- Argunşah, Mustafa. (2010). “Harezmi Dönemi Metinlerinde e/i Sorunu”. *Dil Araştırmaları*. ss. 47-60. S.6.
- Börekçi, Muhsine. (2007). “Türkçede Hâl Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, (245-275), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Buran, Ahmet, Alkaya Ercan. (2007). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Coşkun, M. Volkan. (2015). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Çağbayır, Yaşar. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çakmak, Serkan. (2017). “Uygurca Yazılmış Meslek Risalelerinin Ses Özellikleri” *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, ss. 81-103.
- Daşdemir, Muharrem. (2015). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal – İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık
- Doğan, Levent. (2016). *Uygur Türkçesi Grameri*. İstanbul: Paradigma Akademi.
- Emet, Erkin. (2008). *Doğu Türkistan Uygur Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, Kemal. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet B., Parlatur, İsmail vd. (2010). *Türk Dili ve Kompozisyon*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Ergin, Muharrem. (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ildırı, Nursan. (2016). *Mücrim Âbid Divânı (İnceleme-Metin-Dizin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jarring, Gunnar. (1964). *An Eastern Turki-English Dialect Dictionary*. Lund: CWK GLEERUP. [TDE]
- Kara, Funda. (2011). *Muhammed Ya ‘küb-ı Çingî: Zebân-ı Türkî (Kélür-Nâme) İnceleme-Metin-Dizin*. Erzurum: Fenomen Yayınları.

- Kocaoğlu, Timur. (2003). “Tarihi Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı é/i Meselesi” *Türk Kültürü*, ss. 266-281. Sayı: 483-484. Ağustos.
- Korkmaz, Zeynep. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Necip, Emir Necipoviç. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İklil Kurban (Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (1968). [YUTS]
- Öger Adem ve Abdureşit Kâşgari, Nuriman. (2016). “Uygurlarda Risalecilik Geleneği ve Rengrizlik Risalesi”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 41, s. 151-183.
- Öztürk, Rıdvan. (2015). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Parlatır, İsmail. (2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Shaw, Robert Barkley. (2014). *Kâşgar ve Yarkent Ağzı Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şincañ Uygur Aptonom Milletler Til-Yèziq Hizmiti Komitèti Luget Bölümü. (1990-1998). *Uygur Tiliniñ İzahliq Lugiti*. 6. Cilt. Urumçi. Milletler Neşriyatı. [UTİL]
- Tek, Recep, Çakmak Serkan vd. (2017). *Risāle-i Nān-Vāyılık (Fırıncılık Risalesi)*. Adem Öger-Ahmet Turan Türk (Ed.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*, (11. bs.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, Suat. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınları.
- Yılmaz Ceylan, Emine. (1991). “Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü”. Talat Tekin (Ed.). *Türk Dilleri Araştırmaları*. ss. 151-165. Ankara: Simurg Yayınları.